

TANULMÁNYOK

V. FOMIN

KATONAPOLITIKAI HELYZET A SZOVJET—NÉMET ARCVONAL DÉLI SZÁRNYÁN 1944 ŐSZÉN

A szovjet—német arcvonal déli szárnyán 1944 őszén kialakult katonapolitikai helyzetet a Szovjetunió katonai-gazdasági fölényének további növekedése, fegyveres erőinek a nyári—őszi hadjáratok során, mindenekelőtt pedig a Iasi és Kisinyov alatt aratott győzelmei határozták meg.

1944 első felében az ipari termelés mennyisége az 1941-es év azonos szakaszához viszonyítva 185 százalékra, a hadiipar négy népbiztoságához tartozó vállalatok termelése pedig 570 százalékra nőtt. Jelentősen fokozódott az elektromos energia, a szén, a vas, az acél, a hengerelt áru, a szerszámipari gépek és más nehézipari termékek előállítása, ami a haditermelés növekedésének szilárd alapját képezte. 1944 harmadik negyedévében a hadiipar több mint hétszer annyi harckocsit gyártott, mint 1943 negyedik negyedében. Többségük T—34 típusú közepes harckocsi volt.¹

E egyszerű harci gép sorozatgyártása, mint azt ellenségeink is kénytelenek voltak elismerni, „a szovjet harckocsierők állandóan fokozódó harci erejét”² tanúsította.

1944-ben a repülőgépipar 40 300 repülőgépet és 52 800 repülőgépmotort adott az országnak és ezzel elérte a háborús idők rekordtermelését. A leggyorsabb ütemben a csatarepülők gyártása fejlődött, melyeknek az egyik legfontosabb feladat jutott: az ellenséges harci technika, a fegyverzet és élőerő megsemmisítése. E gépek a hasonló kategóriájúak között a legjobbak voltak a világon. 1944-ben az ipar megkezdte az új, még nagyobb tűzerejű, IL—10-es csatarepülők sorozatgyártását. Ezzel egyidejűleg teljes erővel folyt a sugárhajtású gépek előállítására irányuló munka is.³

¹ Lásd G. Sz. *Kravcsenko*: A Szovjetunió gazdasági élete a Nagy Honvédő Háborúban. *Ekonomika* Kiadó, Moszkva, 1970. 286. o.

² H. *Guderian*: *Erinnerungen eines Soldaten*. Vowinckel Verl. Neckargemünd, 1960. 256. o.

³ G. Sz. *Kravcsenko*: i. m. 297. o.

Az ipar 1944-ben csaknem nyolcszor annyi tüzérségi eszközt termelt, mint 1940-ben. Csak tábori lövegekből 31 195 darabot gyártottak.⁴ A szovjet tüzérmérnökök nagyszerű eredménye volt ez évben a 100 mm-es ágyú létrehozása és az 1939-es típusú 85 mm-es légvédelmi ágyú korszerűsítése. A korábbiakhoz hasonlóan, nagy mennyiségben gyártottak sorozatvetőket, melyek harci lehetőségeiket tekintve jelentősen felülmúlták a német hadsereg hatcsövű aknavetőit. 1944 tavaszától a nehéz önjáró tüzérségi lövegekkel felszerelt ezredek új 152 és 122 mm-es ágyúkat és tarackokat kaptak. A Nagy Honvédő Háború befejező szakaszában az ipar 53 500 teherautót adott az országnak, ami a háború előtti termelést 40 százalékkal haladta meg.⁵ Jelentősen fokozódott a benzin- és dieselolaj-termelés.

A szovjet hadiipar nagyszerű sikereit a szovjet nép önfeláldozó munkájának, a szovjet tudósok és tervezők alkotóerejének köszönhetette, akik mindent megtettek, hogy a szovjet fegyveres erőket minden szükséges termékkel ellássák. 1944-ben a szocialista munkaversenyben az ország dolgozóinak több mint 85 százaléka vett részt.

A csapatok felszereltségének és ellátásának javítása fontos tényezője volt az 1944 nyarán kibontakozott széles körű támadó tevékenységnek, melynek kezdetét a Leningrádi, majd a Karéliai Front támadása jelentette. Ennek következtében július—augusztusban megtisztították az ellenségtől a leningrádi terület északi részét. Felszabadult Petrozavodszk városa és a Karél-finn Szovjet Szocialista Köztársaság déli része.

A Nagy Honvédő Háború egyik legnagyobb összecsapásában, a belorussziai hadműveletben, június 23. és augusztus 29. között az 1. Balti Front, valamint a 3., 2., és 1. Belorusz Front csapatai teljesen szétzúzták a „Közép” hadseregcsoportot, komoly csapást mértek az „Észak” és „Észak-Ukrajna” hadseregcsoportra, és 500—600 km-rel visszavetették nyugatra a hitleri hadsereget. A szovjet hadsereg felszabadította Belorussziát, a Litván SZSZK-t, Lengyelország területének nagy részét és erősen megközelítette Kelet-Poroszország határát.⁶

Az, hogy Belorussziában szétzúzták a német fasiszta seregeket, kedvező feltételeket teremtett az 1. Ukrán Front csapatainak nyugat-ukrajnai tevékenységéhez. Július 13-án a front parancsnoksága — felhasználva az ellenség visszavonulását Rava-Russzkaja irányban — parancsot adott, hogy előbb a 3. gárdahadsereg és a 13. hadsereg előrevetett zászlóaljai, majd a front fő erői menjenek át támadásba. Másfél hónapos kemény harcok közepette a front csapatai teljesen szétzúzták az „Észak-Ukrajna” hadseregcsoportot és így augusztus

⁴ Uo. 305. o.

⁵ A Nagy Honvédő Háború. Politizdat, Moszkva. 1970. 544. o.

⁶ A Szovjetunió Nagy Honvédő Háborúja 1941—1945. Rövid történet. Vojenizdat. Moszkva, 1970. 365. o.

végére felszabadították Ukrajna csaknem egész területét. Az 1. Ukrán Front az 1. Belorussz Fronttal együtt tevékenykedett a hitleri megszállók kiűzésében Lengyelország keleti területéről, és a Visztula jobb partján, a sandomierzi hídfő elfoglalásával megteremtették a sikeres előrenyomulás feltételeit Szilézia irányában.

Július végén a Kárpátok előhegyeiben levő 1. Ukrán Front balszárnya előtt felmerült az a lehetőség, hogy teljességgel felszabadítsák Ukrainát és kijussanak Magyarországra. Mivel a hegyek között folytatott támadás a csapatok különleges kiképzését, felszerelését és fegyverzetét, valamint a csapatok irányításának különleges módszerét tette szükségessé, a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása július 30-án létrehozta a 4. Ukrán Frontot. A front állományába tartozott az 1. gárdahadsereg és a 18. hadsereg, a 8. légihadsereg, repülő, tüzér, harckocsizó egységek és magasabbegységek. A front parancsnokának I. J. Petrov vezérezredest nevezték ki, aki parancsot kapott, hogy folytassa tovább a támadást, foglalja el és tartsa szilárdan a Kárpátokon keresztül Homonna, Ungvár, Munkács majd tovább a magyar Alföld irányába vezető hágókat.

A parancs végrehajtása során a front csapatai az ellenség műszakilag jól megerősített védelmi vonalára támaszkodó kemény ellenállással találkoztak. Ez még fokozódott, amikor más arcvonalszakaszokról, valamint Romániából és Magyarországról tartalékok érkeztek. Ilyen körülmények között a csapatok előrehaladása lelassult, növekedett az ember- és technikai veszteség. A főhadiszállás ezért megparancsolta Petrov tábornoknak, hogy augusztus 15-én menjen át védelembe és augusztus 28-ra készüljön fel új támadásra.⁷ A Kisinyov alatt 1944. augusztus 20-a körül kibontakozott hadiesemények azonban jelentősen megváltoztatták a főhadiszállás terveit a 4. Ukrán Front további tevékenységével kapcsolatban.

Augusztus 20-án reggel a 3. és 2. Ukrán Front csapatai heves tüzérségi és légi előkészítés után támadásba mentek át. Tevékenységüket a Fekete-tengeri Flotta támogatta. Megkezdődött a iasi-kisinyovi hadművelet, melynek eredményeképpen 1944 őszén a hadihelyzet gyökeresen megváltozott a szovjet—német arcvonal déli szárnyán. Hadászati—hadműveleti szempontból a hadműveletet az tette szükségessé, hogy a szovjet—német arcvonal balszárnyán szétzúzzák az ellenség komoly csoportosítását. Ezt olyan körülmények is elősegítették, mint a krími német fasiszta csapatok, a „Dél-Ukrajna” hadseregcsoport jelentős erőinek átdobása az arcvonal központi részére, végül a 4. Ukrán Front csapatainak kijutása a Kárpátok előhegyeibe, mely megteremtette az együttműködés lehetőségét a szovjet—német arcvonal bal-

⁷ A Szovjetunió Nagy Honvédő Háborújának története IV. köt. Vojenizdat, Moszkva, 1962. 224—225. o.

szárnyán levő ellenséges csoportosítást északról átkaroló 2. Ukrán Front csapataival.

Románia háborúból való kiléptetését politikai szempontból megkönnyítette, hogy az országban erősödött az ellenállási mozgalom. Ezt csak fokozta a szovjet csapatok március végi behatolása. A szovjet fegyveres erők tevékenységének felszabadító jellege, céljai és feladatai elősegítették a már 1943 augusztusa óta felkelésre gondosan készülő Román Kommunista Párt harcának sikerét. A néptömegek sikeres fellépésének fontos előfeltétele volt, hogy eltávolítsák a Román Kommunista Párt vezetéséből a kapitulációra hajlamos elemeket, megvalósítsák a munkásosztály cselekvési egységét, egyesítsék a kormánnyal szemben álló pártokat és csoportosulásokat, oldalukra állítsák a hadsereg hazafias erőit és katonai osztagokat hozzanak létre. A felkelést a szovjet csapatok déli arcvonalszakaszon tervbe vett új támadásának kezdetére időzítették. A Román Kommunista Párt vezetése tudta, hogy a román hazafias és antifasiszta erők önálló tevékenysége a Románia területén levő nagyszámú ellenséges erő miatt kudarcra van ítélve, még Bukarestben is, ahol pedig a román hazafiak legkomolyabb erői gyülekeztek. A hazafias erők létszáma a német helyőrségnek csupán a fele volt.

A szovjet hadsereg parancsnoksága nem tudott a román hazafiak készülő fegyveres felkeléséről. A támadó hadművelet tervezésekor ezért számolnia kellett Antonescu fasiszta diktátor 700 000 fős hadseregével, melynek jelentős része a fronton volt, valamint a „Dél-Ukrajna” hadseregcsoport 919 000 katonájával és tisztjével, melyben a hadosztályok többségét (25) német egységek alkották. A hitleri hadvezetés nagy jelentőséget tulajdonított Románia olajkészleteinek, ezért minden áron kezében akarta tartani az országot. A Prut és Szeret folyó között mélyen lépcsőzött védelmet alakított ki, ahol minden várost erős ellenállási góccá építettek ki.

Mindez komoly feladatokat állított a Malinovszkij hadseregtábornok vezette 2. Ukrán Front és a Tolbuchin hadseregtábornok vezette 3. Ukrán Front elé, melyek együttes létszáma 930 000, a hadtápterületen levő egységek és magasabbegységek beszámításával pedig 1 250 000 fő volt. A hadműveletbe 13 hadsereget vontak be, küztük két légihadsereget, egy harckocsihadsereget, négy önálló harckocsi- és gépesített hadtestet, önálló harckocsi- és rohamlöveg dandárokat, valamint ezredeket. Ez összesen 90 hadosztályt (ebből 3 lovashadosztály), egy gépesített lövészdandárt, 2 tengerészgyalogos dandárt, 3 megerősített körletet, 6 harckocsi- és gépesített hadtestet, nagy mennyiségű tüzérségi, műszaki és más különleges egységet és magasabbegységet jelentett. A 2. Ukrán Front állományába tartozott ezen kívül a Tudor Vladimirescuról elnevezett 1. önkéntes román gyalogos hadosztály és

a Szovjetunió területén megalakult jugoszláv dandár. A két frontnak 16 000 tüzérségi lövege és aknavetője, 1870 harckocsija és rohamlövege, továbbá 2200 repülőgépe volt, beleértve a flotta légiereit is.

A frontparancsnokok elgondolása alapján kidolgozott hadműveleti terv közelebbi célja a „Dél-Ukrajna” hadseregcsoport alapvető erőinek bekerítése és megsemmisítése volt, arra számítva, hogy ezzel lehetlenné teszik a hadseregcsoport visszavonulását a Prut és Szeret folyótól nyugatra fekvő erős védelmi állásokba. E feladat sikeres megvalósítása a Moldvai SZSZK felszabadításának befejezését eredményezte. A szovjet csapatok kijutása Románia központi területeire pedig megakadályozta, hogy Románia tovább harcoljon a fasiszta Németország oldalán. A szovjet csapatok előtt így nyílik meg a legrövidebb út Bulgária és Jugoszlávia, valamint a magyar Alföld felé.⁸ A feladatokat a főhadiszállás 1944. augusztus 2-án aláírt direktívája szabta meg a 2. és 3. Ukrán Frontnak.

Kézhezvétele után a parancsnokok, törzsek és csapatok alaposan felkészültek a harcra. Augusztus 19-én mindkét front csapatai széles arcvonalon harcfelderítést végeztek, mely igazolta a parancsnokság következtetéseinek helyességét és azt mutatta, hogy a küszöbön álló hadművelet tervét nem szükséges módosítani.⁹ Már az első napon mozgásba lendült a frontok erőinek és eszközeinek zöme.

Ennek eredményeképpen a 2. Ukrán Front főirányban tevékenykedő 27. és 52. hadserege már augusztus 20-án délután áttörte az ellenség védelmének harcászati mélységét. Este az áttörésbe bevetett 6. harckocsihadsereg elérte az ellenség védelmének harmadik védőövét.

Másnap a front csapásmérő csoportosítása, 25 kilométerre beekelődvé, elfoglalta Iasit, Románia fontos közigazgatási központját. A kisegítő csapásmérő 7. gárdahadsereg ezen a napon elfoglalta Tirgu Frumost.

A front csapatai, folytatva az ellenség mélyen lépcsőzött védelmének áttörését, a támadás negyedik napjának végén szétzúzták az ellenség hadműveleti tartalékait, és kijutva a hadműveleti mélységbe, elvágták a kisinyovi csoportosítás visszavonulásának útját déli és délnyugati irányban.

Hasonló sikerrel tevékenykedtek a 3. Ukrán Front csapatai, melyek az első három nap folyamán a 37., 46. és az 57. hadseregből alakított csapásmérő csoportosítással áttörték az ellenség védelmét és kettévágták a „Dumitrescu” hadseregcsoportot. A 3. román hadsereget a tengerhez szorították és augusztus 23-án fegyverletételre kényszerítették.

⁸ A 2. és 3. Ukrán Front csapatai felszabadítják Délkelet- és Közép-Európát. Nauka, Moszkva, 1970. 59. o.

⁹ Sz. M. Stemenko: A vezérkar a háború éveiben. Vojenizdat, Moszkva, 1973. 127. o.

Ezzel egyidejűleg a 46. hadsereg balszárnyának magasabbegységeiből álló hadműveleti csoport a Fekete-tengeri Flotta és a Dunai Hadi-flottilla hajóival együttműködve sikeresen átkelt a Dnyeszter torkolatán, elfoglalta Akkermann megerősített városát, majd délnyugati irányban folytatta előnyomulását.

Augusztus 26-án a 18. harckocsihadtest elérte Husi térségét, a 7. gépesített hadtest Leuseny térségében kijutott a Prut gázlóihoz, a 4. gárda gépesített hadtest pedig elérte Leovot. Ezzel befejeződött az ellenséges csoportosítás hadműveleti bekerítése.

A német fasiszta csapatok veresége, a román hadsereg kapitulációja, valamint a szovjet egységek és magasabbegységek lendületes előrehaladása az ország belseje felé arra kényszerítette az Antonescuval szembenálló román vezetőket, hogy sürgősen döntsenek a háborúból való kilépés kérdésében. Augusztus 23-án Mihály király testőrsége a Román Kommunista Párt vezetésével egybehangolt terv szerint letartóztatta a királyi palotába érkező Antonescut és kormányban levő híveit és átadta őket a kommunistáknak. Ugyanezen a napon rádióon bejelentették az új kormány megalakulását és azt, hogy fegyverszüneti kérelemmel fordultak a hitlerellenes koalícióhoz. A hír jeladás volt a Bukarestben és más román városokban levő hazafias erőknél a fegyveres harc megkezdésére. A kommunisták vezette felkelés hamarosan össznépi jelleget öltött.

A felkelés elfojtására és a résztvevők elrettentésére Hitler megparancsolta Bukarest barbár bombázását és megszállását, de már késő volt.

A szovjet csapatok folytatták gyors előnyomulásukat az ország mélye felé. Augusztus 25-én, Bukarest bombázása után, a román kormány hadat üzent a fasiszta Németországnak.

Augusztus 29-re a szovjet csapatok befejezték annak az öt német hadtestnek a felszámolását, melyek a iasi—kisinyovi katlanba kerültek. A bekerítés külső arcvonalán a szovjet hadsereg több tucat román várost felszabadított és a Bukarest felé vezető utakon folytatótt harcokat.

A bekerített ellenséges csoportosítás felszámolásával befejeződött a iasi—kisinyovi hadművelet, melynek során 1944. augusztus 20-tól 29-ig a szovjet csapatok 25 német hadosztályból 18-at, a 22 román hadosztályból pedig 20-at zúztak szét. A hitleri hadsereg (a román veszteségeket figyelmen kívül hagyva) 150 000 tisztje és katonája elesett, 106 000 fogságba esett; nagy mennyiségű felszerelés és harci technika elpusztult. Megsemmisült az ellenség egyik legerősebb hadseregcsoportja, a „Dél-Ukrajna”, mely a hitleri Németország számára életfontosságú területeket védett. A német fasiszta hadvezetés nem rendelkezhetett többé a román fegyveres erőkkal.

„Az oroszok sikere hatalmas politikai és katonai jelentőségű volt — írta erről von Butlar német tábornok. — A délkelet-európai országok többsége nemcsak Németország, hanem a nyugati nagyhatalmak befolyása alól is felszabadult. Az oroszok ugródeszkhához jutottak a Balkán még fel nem szabadított területei és Magyarország, majd a későbbiekben Ausztria és Csehszlovákia felé is.”¹⁰ A román olajmezők elvesztését von Butlar a legnagyobb veszteségnek tartotta Németország számára.

A iasi—kisinyovi hadművelet a Nagy Honvédő Háború egyik legnagyobb, hadászati és katonai szempontból kiemelkedő hadművelete volt, mely bebizonyította a Vörös Hadsereg szakadatlanul növekvő harci képességeit, személyi állományának katonai tudását. A szovjet kormány a hadműveletben részt vevő több egységnek és magasabb egységnek a „kisinyovi”, „iasi” „izmaili” kitüntető elnevezést adományozta. Több mint 18 000 tisztet és katonát tüntettek ki érdemeikkel és érdemrendekkel, haditetteikért többen a Szovjetunió Hőse kitüntető címet kapták.¹¹

A német fasiszta csapatok szétverése a iasi—kisinyovi hadműveletben megfosztotta az Antonescu-rezsimet fő támaszától és ezzel biztosította a romániai antifasiszta felkelés sikerét. A felkelést vezető kommunista párt a kezdet kezdetétől fogva a nemzet haladó erői összefogásának és a hitlerista csapatok elleni döntő harc szükségességének szilárd álláspontját foglalta el.

A Román Kommunista Párt a szovjet kormányra támaszkodott tevékenységében, mely a romániai események után rádión közölte, hogy betartja az országgal kapcsolatban azokat az elveket, melyeket 1944. március 2-án megfogalmazott. Ezzel egyidejűleg hangsúlyozta: a Vörös Hadsereg nemcsak, hogy nem fegyverzi le a román hadsereget, de segítséget is nyújt neki, ha csapatai csatlakoznak a német fasiszták, illetve a horthysta csapatok elleni harchoz.¹²

Ez a bejelentés széles körű visszhangra talált a román hazafiak között. A román katonák és tisztek nemcsak részt vettek a fegyveres felkelésben, hanem egész egységek és alegységek álltak át a szovjet hadsereg oldalára. Augusztus 23-án éjjel az 50. lövészhadtest arcvonalán átállt a 3. határőrezred. Példáját követve a román hadsereg más egységei és magasabbegységei is kifejezték azt a kívánságukat, hogy együtt küzdjenek a Vörös Hadsereggel. Augusztus 30-án a Ploiesti felszabadításáért folytatott harcban a szovjet csapatokkal együtt harcolt a 18. román hegyi lövészadosztály.

Augusztus 31-re a Bukarestben és más városokban kitört felkelést

10 L. M. *Jeremejev*: Barátok és ellenségek szemével. Nauka Kiadó, Moszkva, 1966. 193. o.

11 A Szovjetunió Nagy Honvédő Háborúja. Vojenizdat, Moszkva, 1970. 396. o.

12 A Szovjetunió külpolitikája a Nagy Honvédő Háború időszakában. II. köt. Goszpolitizdat, Moszkva, 1946. 172. o.

teljes siker koronázta. Ezen a napon a felszabadított román fővárosba bevonultak a 6. harckocsihadsereg és az 53. hadsereg magasabbegységei, valamint a Tudor Vladimirescuról elnevezett 1. önkéntes román hadosztály csapatai. Bukarest több tízezer lakosa lelkesen fogadta a szovjet katonákat és a román hazafiakat, akik lehetővé tették az antifasiszta felkelés győzelmét, melynek során a munkások, parasztok, katonák és hazafias szellemű tisztek meggyőződtek a Román Kommunista Párt politikájának helyességéről és a román népnek nyújtott szovjet segítség őszinteségéről, önzetlenségéről.

Augusztus 29. után, a főhadiszállás parancsát teljesítve, a 2. Ukrán Front, (hadműveleti alárendeltségében az 1. és a 4. román hadsereggel) az ellenség ellenállását leküzdve, szeptember 15-ig eljutott a román—magyar határra, melyet a „bécsi döntés” határozott meg. A szovjet csapatok előtt új feladat állt. Folytatniuk kellett a támadást Kolozsvár, Debrecen, Miskolc általános irányban, hogy fő erőikkel a Csap—Szolnok arcvonalszakaszon elérjék a Tiszát, segítsék a 4. Ukrán Frontot a Kárpátok leküzdésében és Ungvár elfoglalásában. A későbbiekben Szolnok—Szeged térségében is el kellett jutniuk a Tiszáig. Az arcvonal balszárnyán a 3. Ukrán Front állományából átadott 46. hadsereg és Plijev tábornok lovas-gépesített csoportjának összpontosítását irányozták elő. A román magasabbegységeket a Szeged—Giurgiu szakaszon a Duna és Tisza vonalának fedezésére, valamint a hitlerista és hortysta csapatok elleni támadó tevékenység során a Vörös Hadsereggel való együttműködésre kívánták alkalmazni.

Szeptember 16-tól 23-ig a 2. Ukrán Front balszárnyán tevékenykedő 53. hadsereg az 1. román hadsereg csapataival közösen sikeres harcok során elfoglalta Arad városát és Battonya térségében átlépte a román—magyar határt. A front jobbszárnya előtt a helyzet bonyolult volt. Miután az ellenségnek nem sikerült a hadseregcsoportok szárnyait egyesítenie, jelentős mértékben megerősítette csapatainak csoportosítását, négy hadosztályt, közöttük két páncélos hadosztályt dobva át e térségbe. A német hadvezetés szeptemberben 20 hadosztályt dobott át a 2. Ukrán Front sávjába, közöttük négy páncélos és egy gépesített hadosztályt. Mindez jelentősen megnehezítette azoknak a feladatoknak a teljesítését, melyeket a főhadiszállás a front elé tűzött. A főhadiszállás egyetértésével Malinovszkij, a Szovjetunió marsallja elhatározta, hogy megváltoztatja a főcsapás irányát; Arad térségébe csoportosítja át erőit, hogy új, hatalmas támadó hadműveletet készítsen elő. Ez az akció a későbbiekben a debreceni hadművelet elnevezést kapta.

A 3. Ukrán Front csapatai a főhadiszállás augusztus 29-i direktívájának megfelelően szeptember 6-án elérték a román—bolgár határt. Ezt megelőzően, szeptember 5-én a szovjet kormány hadat üzent

Bulgáriának. A jegyzék többek között rámutatott: „a szovjet kormány lehetetlennek tartja, hogy korábbi viszonyát megőrizze Bulgáriával, ezért megszakítja mindennemű kapcsolatát az országgal és bejelenti, hogy nemcsak Bulgária van hadiállapotban a Szovjetunióval, hanem e pillanattól a Szovjetunió is hadiállapotban lesz Bulgáriával.”¹³

Bulgária monarcho-fasiszta kormánya, mely csatlakozott a Háromhatalmi Egyezményhez, majd az Antikomintern Paktumhoz, 1941 március—áprilisában az ország területét átadta a német parancsnokságnak, részt vett Görögország megtámadásában és Jugoszlávia megszállásában. A német hadsereg rendelkezésére bocsátották repülőterhálózatuk felét, Burgaszt és Várnát német haditengerészeti támaszponttá alakították.

1944 szeptemberéig Bulgária területén átlagosan 20 000 hitlerista katona tartózkodott. A német hadvezetőség terveiben Bulgária a pajzs szerepét játszotta egy amerikai, vagy angol partraszállás esetén, annál is inkább, hogy ezeknek az államoknak Filov kormánya 1941-ben hadat üzent. Ezt tette volna a Szovjetunióval is, de ebben megakadályozta a bolgár nép, melyet az orosz néphez a török elnyomás elleni közös harc mély baráti gyökerei fűztek. Akadályozta a kormányt a Szovjetunió növekvő tekintélye és a bolgár kommunisták is, akik nagy hatással voltak a lakosság valamennyi rétegére, beleértve a fegyveres erőket is.

A bolgár munkáspárt a Szovjetunió elleni német támadás első napjától kezdve a fasizmus elleni fegyveres felkelés szervezőjévé, a bolgár uralkodó körök politikája elleni harc vezetőjévé vált, mely politika az országot a hitlerista Németország nyersanyag- és élelmiszerszállítójává züllesztette.

1941 végén a kommunisták vezetésével megalakult az első partizán-csoport. 1943 tavaszáig a partizán-csoportok osztagokban egyesültek. A Bolgár Kommunista Párt hozzáfogott a Népi Felszabadító Hadsereg szervezéséhez, melynek létszáma szeptember elejére elérte a 30 000 főt, nem számítva azt a kb. 200 000-et, akik a bolgár partizánokkal szimpatizáltak, rejtegették őket. Ez alatt az idő alatt a bolgár partizánok több mint 7500 bolgár fasisztát és 2500 hitlerista katonát, tisztet semmisítettek meg.

1944. augusztus 26-án a Bolgár Kommunista Párt Központi Bizottsága a munkásokat fegyveres felkelésre és a Hazafias Front képviselőivel az élen a hatalomátvitelre szólította fel. A Bolgár Népi Felszabadító Hadsereg Vezérkara parancsában kijelentette, hogy szükség van az egységek és magasabbegységek tevékenységének aktivizá-

¹³ A Szovjetunió külpolitikája a Nagy Honvédő Háború időszakában. II. köt. Goszpolitizdat. Moszkva, 1946. 183. o.

lására az ország kulturális és ipari központjainak körzeteiben, mindenekelőtt azokon a területeken, ahol különböző katonai egységek támogatására lehet számítani. A Bolgár Kommunista Párt számára a jelentős partizánmozgalom mellett az sem volt közömbös, milyen álláspontot foglal el a bolgár hadsereg, melynek 23 hadosztályában és 7 dandárjában szeptember elejétől közel 5 350 000 katona és tiszt volt.¹⁴ A bolgár kommunistákat különösen az nyugtalanította, hogy az ország területén közel 35 000 hitlerista tartózkodott, akikre a fasiszták támaszkodhattak.¹⁵

A felszabadító hadművelettel megbízott 3. Ukrán Front parancsnoksága is figyelembe vette a tervek elkészítésénél az ellenség Bulgáriában levő erőit. A front állományába ekkor három összefegyvernemi és egy légihadsereg, valamint 2 gépesített hadtest tartozott, a front összlétszáma elérte a 258 000 főt. Bulgária felszabadításába bevonták a Dunai Katonai Flottillát és a Fekete-tengeri Flotta egy részét is.¹⁶

A főhadiszállás által szeptember 5-én, a Legfelsőbb Főparancsnok által szeptember 8-án jóváhagyott hadművelati tervnek megfelelően a 3. Ukrán Front parancsot kapott, hogy gyorsan mozgó magasabbegységeivel és egységeivel szeptember 9-én foglalja el Burgaszt és Ajtoszt. Burgasz elfoglalása után — ahol a frontnak együtt kellett működnie a Fekete-tengeri Flottával — a Ruscsuk (Rusze)—Razgrad—Tirgoviste—Karnobat vonalig eljutva a tevékenységet meg kellett szüntetni.

A viszonylag nem mély feladat kitűzését elsősorban az magyarázta, hogy a szovjet hadvezetés tudott az országban készülő felkelésről, melyet a szovjet kormány minden lehetséges módon támogatott. Néhány nappal a felkelés előtt, 1944. szeptember 4-én, 75 szovjet szállítórepülőgép a Kilna falu közelében levő repülőtérré géppisztolyokat, puskákat, gépfegyvereket szállított a térségben megalakuló 1. szófia-i partizánhadosztály számára.

Nem az első segítség volt ez, melyet a Szovjetunió a Bolgár Kommunista Párt Központi Bizottságának kérésére a bolgár partizánmozgalomnak nyújtott. A hitleristák és a helyi fasiszták elleni partizánharc kibontakozásában szerepet játszottak az annak idején a bolgár kommunisták kérésére Moszkva alatt létrehozott partizániskola volt hallgatói is. 1941 augusztusa és szeptembere között Bulgária területére repülőgépeken és tengeralattjárókon hét, egyenként 5—14 fős létszámú csoportot dobtak át, a bolgár hazafiak mozgalmának szervezésére.

A szovjet csapatok vezetése tudott arról, hogy a bolgár hadseregben

14 A Bolgár Népköztársaság Központi Katonai Archívuma, F 25, Op. 1, B 147, ja 67.

15 A Szovjet Fegyveres Erők felszabadító missziója a II. világháborúban. Politizdat, Moszkva, 1971. 191. o.

16 Uo. 188. o.

németellenes, antifasiszta hangulat uralkodik, és hogy a hadsereg egységei és magasabbegységei adott esetben átállnak a felkelők oldalára. Ezért, a Bulgáriában kialakult forradalmi helyzetet figyelembe véve, a 3. Ukrán Front parancsnoka a lakossághoz és hadsereghez intézett szeptember 7-i felhívásában hangsúlyozta, hogy „a Vörös Hadseregnek nincs szándékában a bolgár nép és hadserege ellen küzdeni, mivel a bolgár népet testvéri népnek tekinti. A Vörös Hadsereg egyetlen feladata a németek szétzúzása és az általános béke mielőbbi kivívása.”¹⁷

A front csapatai szeptember 8-án 11 órakor 230 kilométer szélességben átkeltek a román—bolgár határon és megkezdték Bulgária felszabadítását. A bolgár csapatok nem tanúsítottak ellenállást és ez lehetővé tette, hogy a szovjet csapatok gyorsan teljesítsék feladataikat. A szeptember 9-én a Bolgár Kommunista Párt vezetésével Szófiában kirobbant népfelkelés teljes győzelemmel és a Hazafias Front kormányának létrehozásával végződött, mely megkezdte a fegyverszüneti tárgyalásokat. Mindezt figyelembe véve a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása megparancsolta a Bulgária területén tartózkodó szovjet erőknél, hogy szeptember 9-én 22 órától minden harci tevékenységet szüntessenek be az ország területén.

A 3. Ukrán Front parancsnokságánál másnap megkezdődött fegyverszüneti tárgyalások során összehangolták azokat az intézkedéseket, amelyek Bulgária függetlenségének és a nép forradalmi vívmányainak védelmét szolgálták.

E célból megkezdődött a 17. léghadsereg magasabbegységeinek és a 37. hadsereg egyes egységeinek átdobása Szófia térségébe. Az 57. hadsereg az ország északnyugati területei felé vonult, a 46. hadsereget és a 7. gépesített hadtestet kivonták Bulgária területéről és a 2. Ukrán Front alárendeltségébe utalták. Ugyanezen a napon, 1944. szeptember 10-én, a bolgár hadsereg első egységei és magasabbegységei megkezdték hazájuk nyugati határának védelmét. Kula alatt súlyos harcok folytak.

A Bolgár Hazafias Front kormányának kérésére a szovjet csapatok parancsnoksága magára vállalta az együttműködés szervezését a bolgár fegyveres erőkkel és Szófia megbízható légvédelmét is. A 3. Ukrán Front egységeivel és magasabbegységeivel együttműködő bolgár csapatok bátran küzdöttek a közös ellenség ellen, megcáfolva a reakciónak a hadsereg „tehetetlenségéről” szóló állításait. A bolgár és szovjet repülők szilárdan védelmezték Szófia légtérét, megghiúsítva egy bukarestihez hasonló barbár bombázást.

Szeptember 15-én Szófiába bevonultak a szovjet katonák, akiket a

¹⁷ Délkelet- és Közép-Európa felszabadítása a 2. és 3. Ukrán Front dokumentumai alapján. Moszkva, 1970. 226. o.

főváros lakossága lelkesen fogadott. Szeptember végén a 37. hadsereg és a 4. gépesített hadtest csapatai Kazanlik—Karnobát—Elhovo térségében összpontosultak. A 3. Ukrán Front többi csapatai, valamint az új bolgár kormány által a front parancsnoksága alá rendelt 1., 2., és 3. bolgár hadsereg elérte a bolgár—jugoszláv határt.

Azon a napon, amikor a szovjet hadsereg bevonult Bulgáriába, a szovjet—német arcvonal déli részének jobbszárnyán megkezdődött a kelet-kárpáti hadművelet, melyben a 4. Ukrán Front csapatai, az 1. Ukrán Front 38. hadserege és az 1. csehszlovák hadtest vett részt.

A szovjet csapatok szinte előkészítés nélküli támadását az tette szükségessé, hogy segítséget nyújtsanak a szlovák felkelőknek, akik ebben az időben elkeseredett harcokat folytattak a hitleristák ellen.

Az augusztus 29-én fellobbant össznépi felkelés lángja a csehszlovák emigráns kormányt képviselő katonai vezetők határozatlansága miatt elaludhatott volna. Mivel Benes kormánya Londonban a szlovák hadsereg felhasználásával akarta megragadni a hatalmat és visszaállítani a müncheni egyezmény előtti rendet Csehszlovákiában, legjobban a széles néptömegek fellépésétől félt. A Katonai Központ által kidolgozott felkelés terve ezért védelmi jellegű volt és nem vette figyelembe a csapatok és a partizánok együttműködését. A kelet-szlovákiai hadtest parancsnoksága sem készült fel határozott tevékenységre, melynek feladata a duklai és a lupkowi hágó elfoglalása lett volna, hogy ezzel biztosítsák a szovjet csapatok gyors előrehaladását Szlovákia belseje felé.

Szeptember 1-én és 2-án a hadtestet a hitleristák minden nehézség nélkül lefegyverezték. A felkelésben részt vevők helyzete egyre nehezebbé vált.

Ilyen körülmények között a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása szeptember 2-án az 1. és 4. Ukrán Front elé azt a feladatot tűzte, hogy szeptember 9-ig készítsen elő és kezdjen támadást a két front találkozásán, hogy a Krosno—Sanok térségéből mért csapással Presov általános irányban kijusson a csehszlovák határhoz és egyesüljön a felkelőkkel.¹⁸

A főhadiszállás parancsa szerint a 38. hadsereg Moszkalenko tábornok parancsnoksága alatt támadásba ment át. Másnap a hadműveletbe bekapcsolódott az 1. gárdahadsereg, Grecsko tábornok vezetésével. A hadseregek csaknem szeptember közepéig súlyos harcokat folytattak, hogy áttörjék az ellenséges védelemnek a Kárpátok előhegyeiben húzódó előretolt övét. A szovjet csapatok két nap alatt mindössze 12—23 kilométert tudtak előrehaladni és csupán beékelődniük

¹⁸ A. A. Grecsko, a Szovjetunió marsallja: A Kárpátokon keresztül, Vonjenizdat, Moszkva, 1970. 35. o.

sikerült az ellenséges védelembe. A feladatot nem tudták maradéktalanul végrehajtani.

Ez alatt a hitleristák a szovjet csapatok áttörési szakaszára nyolc hadosztályt dobtak át, közöttük azokat is, amelyek részt vettek a szlovák felkelés leverésében. Az erőviszonyok átalakulása változtatásokat tett szükségessé a kelet-kárpáti hadművelet tervében. A 38. hadsereg fő erőit a balszárnyon kellett összpontosítani és alárendeltek két harcokcsihadtestet és két lövészadosztályt. A harctevékenység felújítása után a hadsereg szeptember 24-én újabb 20 kilométeres előrenyomulással elérte a Kárpátok gerincét. A 4. Ukrán Frontnál ezekben a napokban az 1. gárdahadseregen és a Zsuravljov tábornok parancsnoksága alatt levő 18. hadseregen kívül a front alárendeltségében levő 17. gárda lövészhadtest is bekapcsolódott a küzdelembe. Szeptember 20-án az 1. gárdahadsereg csapatai elérték a lengyel—csehszlovák határt, szeptember 30-án pedig a Kárpátok gerincének terepszakaszát, ahol ebben az időben a 38. hadsereg tartózkodott.¹⁹

Összefoglalva: szeptember végén az arcvonal déli szárnyán a következő szovjet csoportosítások voltak: a Kárpátok fő vonulatának elfoglalásáért a 38. hadsereg és a 4. Ukrán Front folytatott harcokat, melynek állományába tartozott az 1. gárdahadsereg, a 18. hadsereg és a 8. légihadsereg, valamint a 17. gárda lövészhadtest. Összesen 34 lövészadosztály, 3 harcokcsihadtest, 2 harcokcsidandár, egy csehszlovák hadtest (3 gyalogos és egy harcokcsidandár). A 38. hadsereg ezenkívül a Duklai-hágó irányában is támadott, a 4. Ukrán Front csapatai pedig a Kárpátok többi hágója felé, egészen a román határig, erőik többségét a jobbszárnyon összpontosítva.²⁰ A csapatok parancsnoka Petrov vezérezredes, a haditanács tagja Mehlisz vezérezredes, a törzsfőnök Korzsenyevics altábornagy volt.

Románia területén 800 km hosszú, kanyargós arcvonalon a Prislop-hágótól az Orsovától délre levő Duna-kanyarig a 2. Ukrán Front csapatai tevékenykedtek, melynek állományába a 40., a 7. gárda-, a 27., 53., 46. összefegyvernemi és az 5. légihadsereg, a 6. gárda-harcokcsihadtest, a 4. és 1. román hadsereg, Plijev és Gorskov tábornok lovasgépesített csoportjai és a 18. harcokcsihadtest tartozott. Ez összesen 40 lövészadosztályt, két megerősített körletet, három harcokcsi-, két gépesített és három lovashadtestet, egy harcokcsidandárt és 17 román hadosztályt jelentett. A frontnak 750 harcokcsija és önjáró lövege, 10 200 lövege és aknavetője, 1100 repülőgépe volt. A frontparancsnok Malinovszkij a Szovjetunió marsallja, a haditanács tagja volt. Szuszajkov a harcokcsicsapatok vezérezredese, a törzsfőnök M. V. Zaharov vezérezredes volt.

¹⁹ A Szovjet Fegyveres Erők felszabadító missziója . . . i. m. 342—343. o.

²⁰ Szovjet Fegyveres Erők hadműveletei a döntő győzelmek (1944. január—december) időszakában. Vojenizdat, Moszkva, 579. o.

A 3. Ukrán Front Bulgáriában tartózkodó csapatainak parancsnoka Tolbuhin, a Szovjetunió marsallja, a haditanács tagja Zseltoz vezérezredes, a törzsfőnök pedig Birjuzov vezérezredes volt. A fronthoz tartozott az 57. és 37. összefegyvernemi, valamint a 17. légihadserg, a szófiai hadművelleti csoport, egy gépesített hadtest, egy harcokcsi- és egy gépkocsizó lövészdandár. Ezenkívül a front hadművelleti alárendeltségébe tartozott a Dunai Katonai Flottilla, az 1., a 2. és 4. bolgár hadsereg, melyeknek 13 magasabbegységük volt. A 4., 2., és 3. Ukrán Frontnak 3000 repülőgépe, a Dunai Katonai Flottillának 140 különböző típusú hadihajója volt.²¹

A Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg létszáma ekkor elérte a 400 000 főt, 15 hadteste (50 gyalogos hadosztály), két hadművelleti csoportja, 16 kikülönített gyalogoszandárja és 130 partizánalakulata volt.

A 4., 2. és 3. Ukrán Front csapatai, miután szeptember végén elérték a csehszlovák határt, behatoltak Magyarországra, valamint Jugoszlávia területére, délről mélyen átkarolták az ellenség Kárpátokban levő csoportosítását. A Balkán déli részén a hitleri csapatokat az összeköttetés elvesztésének veszélye fenyegette, és ez a német hadvezetést arra kényszerítette, hogy csapatait kivonja Görögországból. A három front előtt megnyílt az út Budapest, Bécs, Magyarország, Ausztria, Csehszlovákia és Jugoszlávia felszabadítása felé, kedvező feltételek jöttek létre a görög és albán hazafiak nemzeti felszabadító harcának sikeres befejezéséhez.

A Romániában és Bulgáriában hatalomra jutott népfrent-kormányok és a fasiszta Németországnak küldött hadüzeneteik tovább szélesítették a Hitler-ellenes koalícióhoz tartozó államok körét. A román és bolgár hadsereg a szovjet fegyveres erők szövetségesévé vált a közös ellenség elleni harcban. Ezeknek az országoknak kommunista és munkáspártjai kezdettől fogva elsőrendű feladatuknak tekintették a hazafias erők mozgósítását az antifasiszta háborúban való aktív részvételre.

A román kommunisták a „Mindent a frontnak, mindent a győzelemért!” jelszóval mozgósították a tömegeket a hitleri Németország elleni harcra.

A Román Kommunista Párt felhívására lelkesen reagáló román dolgozók hazafias kötelességük teljesítésének szép példáját mutatták. A munkások, tisztviselők, parasztok és értelmiségiek jelentős része önként kívánt részt venni a fegyveres harcban. Ennek következtében szeptember 6-án a 2. Ukrán Front hadművelleti alárendeltségébe két hadsereg, egy gyalogos és egy légihadtest tartozott, melyek létszáma elérte a 138 000 főt. Románia felszabadításának befejező szakaszában a harcok-

²¹ Lásd M. M. *Minoszjan*: Délkelet-Európa népeinek felszabadítása, Vojenizdat, Moszkva, 1967. 251–253. o.

ban 22 román hadosztály vett részt, 17 román hadosztály pedig Magyarország felszabadításának részese volt.

Szeptember 9-e után gyökeresen megváltozott Bulgária politikája. Megszakította kapcsolatait a horthysta Magyarországgal és megkezdte csapatainak kivonását Görögország korábban megszállva tartott területeiről. Jugoszláviához fűződő viszonyának végleges rendezését hátráltatta, hogy csak 1944. október elején írták alá a bolgár—jugoszláv egyezményt, mely szerint a Bolgár Fegyveres Erők a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereggel és a szovjet hadsereggel együtt részt vesznek a hitlerista hódítók ellen Jugoszlávia területén folyó küzdelemben. A bolgár hadsereg parancsnoksága ennek értelmében a feladat végrehajtásához tíz gyalogos, egy lovas és egy páncélos dandárt biztosított.

Georgi Dimitrov, aki nagy jelentőséget tulajdonított annak, hogy Bulgária részt vegyen a fasiszmus szétzúzásában, ezt írta ezekben a napokban: „Országunk jövője elsősorban attól a reális hozzájárulástól függ, mellyel mi, mint nép és állam, elősegítjük a fasiszta Németország minél hamarabbi szétzúzását...” „Mindent a frontnak, mindent a fasiszmus felett aratott végleges győzelem kivívásáért... Ez az alapvető jelszó, melynek mozgósítania kellett a Munkáspártot, a Népi Ifjúságot, a Hazafias Frontot és kormányát, az egész népet, a nép hadseregét és az országot valamennyi tartalékát.”²²

A hazafias erőknek a német fasiszmus elleni honvédő háborúra mozgósításakor a bolgár hadsereg 22 gyalogoshadosztályból, egy lovas-hadosztályból, egy páncélos, egy lovas és öt határőrdandárból állt. A hadseregnek közel 450 000 katonája és tisztje volt. 4997 löveggel és aknavetővel, 135 harcokocsival, 410 repülőgéppel és 80 hadihajóval rendelkezett.

Ami a Szovjetunió nyugati szövetségeseit illeti, a helyzet a következő volt: a szovjet csapatok 1944 első felében elért sikerei arra késztették az angol—amerikai stratégekát, hogy minél gyorsabban igyekezzenek megnyitni az európai második arcvonalat. Ez 1944. június 6-án megtörtént.

Szándékos és hosszú halogatás után akkor nyitották meg a második frontot, amikor a szovjet csapatok már eltörték a hitlerista hadsereg gerincét, megindultak egész Európa felszabadításának útján, beleértve Nyugat-Európát is; amikor megkezdődtek az európai antifasiszta felkelések, amikor „az oroszok — mint Clark angol történész írja — már önállóan is meg tudták volna nyerni a háborút, vagy legalábbis mindenféle nyugati segítség nélkül is kilátástalan helyzetbe tudták volna kergetni a németeket”.²³

²² G. Dimitrov: Válogatott művek. II. köt. (1941—1949) Politizdat, Moszkva, 1957. 38. o.

²³ A tartalmi idézet G. A. Gyeborin—V. Sz. Tyelpuhouszkij: A Nagy Honvédő Háború eseményei és tanulságai című könyve alapján. Műszl, Moszkva, 1970. 208. o.

Az USA és Anglia uralkodó körei a normandiai partraszállás után a hitlerista csapatok elleni katonai tevékenység mellett mindent megtettek a régi rendszerek megmentése érdekében. Az általuk megszállt országokban lelassult a mély társadalmi és gazdasági változásokat célzó demokratikus mozgalom viharos fejlődési folyamata.

A normandiai partraszállás után Washington megváltoztatta álláspontját a Balkánt érintő angol tervekkel kapcsolatban. Mint a háború hivatalos angol története bizonyítja, szeptember 16-án a két nagyhatalom vezetőinek második konferenciáján, Quebecben, „az amerikaiak elfogadták azt a javaslatot, melyet az angolok még nyáron tettek a Közép- és Délkelet-Európában folytatandó katonai cselekményekkel kapcsolatban az esetre, ha Németország váratlanul kapitulálna”. Az amerikaiak elfogadták az angoloknak azt a szándékát, hogy megszálló csapataikat olyan országokban helyezték el, mint Magyarország, Ausztria, Bulgária, Görögország, Jugoszlávia és Albánia.²⁴

A szovjet csapatoknak az arcvonal déli szárnyán elért döntő és gyors sikerei azonban egyszer s mindenkorra meghiúsították az angol miniszterelnök ún. „Balkáni” tervét.

A katonai és politikai események vázolt alakulása Romániában és Bulgáriában jelentős hatással volt a német—magyar viszonyra, de a horthysta Magyarország bel- és külpolitikájára, katonapolitikájára is.

A német—román csapatok iasi-kisinyovi szétzúzása arra kényszerítette Horthyt, hogy rendszere megmentésének lehetőségét ismét a nemzetközi imperializmus támogatásában keresse.

Augusztus végén Horthy Sztójay kabinetjét Lakatos vezérezredes kormányával váltotta fel és megkezdte annak kipuhatolását, van-e lehetőség békekötésre a Szovjetunió nyugati szövetségeseivel. Úgy vélte, ha sikerül meggátolni a szovjet csapatok előrenyomulását a Kárpátokban és meg tudják őket állítani az Arad—Budapest—Bécs irányban, akkor az angolok és amerikaiak megelőzhetik a Vörös Hadsereget és meg tudják szállni Magyarországnak legalább a dunántúli részét.

A Lakatos-kormány ezért — annak ellenére, hogy a szovjet hadsereg kedvező feltételeket teremtett a háborúból való kilépéshez — úgy döntött, hogy tovább folytatja a háborút a hitlerista csapatok oldalán.

Mint arról számos dokumentum tanúskodik, a horthysták szeptember elején más lehetőséget nem is kerestek. Az angol—amerikai csapatok balkáni partraszállását eldöntöttnek vélték. E katonapolitikai elgondolás kialakításában minden valószínűség szerint szerepet játszottak azok a mendemondák is, melyek a brit miniszterelnök azon szándékát bizonyították, hogy meg akarja előzni a Vörös Hadsereget, legalábbis Közép-Európában.

²⁴ A Szovjetunió nemzetközi kapcsolatainak és külpolitikájának történelme. II. köt. Moszkva, IMO-kiadó, 1962. 341. o.

A horthysták ezért fő feladatuknak az időnyerést tekintették, azaz, hogy bármilyen áron feltartsák a szovjet hadsereg előrenyomulását az amerikaiak és angolok megérkezéséig. Ezt a gondolatot legvilágosabban az a távirat tükrözi, melyet Horthy Svájcban levő képviselőjéhez intézett azzal a kéréssel, hogy egyezzen meg az USA-val és Angliával a következő kérdésekben:

„a) Az angol—amerikai csapatoknak azonnal meg kell szállniuk az ország legfontosabb részeit. Ha az légi úton nehezen valósítható meg, feltartóztatnánk a támadást keleten — véleményünk szerint az angolok és amerikaiak érdekében is — amíg nem következik be az angolok adria-tengeri partraszállása . . .”

A távirat következő három pontja azt taglalta, milyen döntő jelentősége van a kialakult helyzetben annak, hogy saját erővel megállítsák a szovjet hadsereg előrenyomulását; hogy a kisantant országainak nem kell részt venniük Magyarország megszállásában és hogy a megbeszéléseket titokban kell tartani.²⁵ De már késő volt. Az USA és Nagy-Britannia berni képviselői csak azt tudták javasolni Horthynak, hogy feltétel nélkül kapituláljon a szovjet hadsereg előtt, mivel csapataik ezidőben Olaszország déli részén vesztegeltek.

Szeptember 22-én a kormányzó, aki nem hitte el a tárgyalások végleges kudarcát, Náday István vezérezredest küldte az angol—amerikai parancsnoksághoz Casertába azzal a feladattal, hogy bírja rá az angolokat a rijekai partraszállásra, ahonnan Zágrábon keresztül betörhetnek Magyarország déli részére. Tárgyalásra azonban nem került sor, mivel az USA és Anglia kormánya — figyelembe véve a szovjet csapatok gyors előrenyomulását a szovjet—német arcvonal déli szárnyán — elhatározta, hogy nem lép kapcsolatba a horthysta Magyarország képviselőivel. Azt tanácsolták Náday tábornoknak, hogy „forduljon az oroszokhoz” a fegyverszünet megkötésének kérdésével kapcsolatban. Hasonló eredményre vezettek azok a megbeszélések is, melyeket a horthysták Stockholmban folytattak a nyugati nagyhatalmak képviselőivel.²⁶

Horthy azonban ezután sem hagyott fel azzal a reménnyel, hogy az angolok és amerikaiak segítségével átmentse rendszerét. Mivel arra számított, hogy a Szovjetunió és a nyugati szövetségesek érdekei előbb vagy utóbb összeütközésbe kerülnek Közép-Európában, a kormányzó mindent megtett, hogy megtartsa az ország területét az angol—amerikai megszálló csapatok megérkezéséig, és megakadályozza, hogy a szovjet hadsereg felszabadítsa Magyarországot. Véleménye szerint ehhez csupán időre volt szükség, ezért a magyar csapatok tovább küzdöttek a hitleri Németország oldalán.

²⁵ Voенно—Исторический Журнал, 1973. 9. sz. 103. o.

²⁶ A. I. Puskas: Magyarország a második világháború éveiben. Nauka Kiadó, Moszkva, 1966. 432. o.

A német hadvezetés is arra törekedett, hogy elnyújtsa a háborút és időt nyerjen, mivel számított a szövetséges nagyhatalmak táborában meglevő ellentmondások kiéleződésére, elsősorban — amint Hitler gondolta — a Fekete-tenger kijáratát őrző tengerszorosok, a Boszporusz és a Dardanellák kérdésében. „1944 nyarától Németország csupán időnyerés céljából folytatta a háborút...” — mondotta vallomásában Keitel tábornagy.

„Egy olyan háborúban, melyben mindkét fél részéről sok állam, hadsereg és különböző hadvezérek vettek részt, e különböző erők kombinációjának eredményeképp bármikor teljesen váratlan változás következhetett be a helyzetben. Ezeket a váratlan eseményeket lehetetlen volt előre megjósolni, de bekövetkezhetnek és döntő befolyást gyakorolhatnak volna az egész katonai helyzetre.”²⁷

A német fasiszta csapatok vezetése 1944 őszén különös figyelmet szentelt a keleti arcvonal szárnyainak védelmére, mindenekelőtt pedig arra, hogy Magyarországot kezében tartsa, mivel ennek elvesztése a hitleri Németország teljes külpolitikai elszigetelődéséhez vezetett volna Európában.

Ezért, amikor Budapesten a háborúból való kilépés útjairól tanácskoztak, Horthy hivatalos tájékoztatást kapott Berlinből, melyben figyelmeztették, hogy „Németország Magyarországot közvetlen érdekszférájába tartozónak tekinti és ezért nem egyezhet bele a feladásába... Ami a Magyarországon lehetséges belső fordulatot illeti, ezt ők, a németek, azonnal meggátolják és Bécsben levő csapataikkal, valamint rendőri alakulataikkal a fordulat minden kísérletét elnyomják.”²⁸

A „Dél” hadseregcsoport parancsnoka, akit szeptember 10-én a vezérkarhoz hívtak, utasítást kapott Hitlertől, hogy „tisztázza a magyar kormány álláspontját!” Friessner tábornokot ugyanakkor tájékoztatták, hogy a magyarországi miniszterek leváltásának esetére intézkedés történt, s hogy Budapest térségébe egy pán céloshadtest parancsnokságot, egy pán céloshadosztályt, két rendőrdandárt és több SS-egységet dobjanak át.

Vörös Jánosnak, a horthysta hadsereg vezérkari főnökének, aki ezekben a napokban Hitler főhadiszállásán volt, a magyar kormány és a nemzet nevében biztosítania kellett Hitlert, hogy „hú hozzá és a végéig küzd Németország oldalán”.

A Magyarország területén levő magyar és német csapatok közötti kölcsönös kapcsolat kérdéséről Hitler kijelentette: „Az lenne a legjobb, ha a legszigorúbb német vezetéssel biztosítanánk őket (tudniillik a magyarokat — a szerző), illetve a német egységek között helyeznénk el a

²⁷ Zsákmányolt dokumentumok. A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Hadtörténeti Intézete INV 485. L—5.

²⁸ Magyarország és a második világháború. Inosztr. Lit. Moszkva, 1961. 334. o.

magyarokat.”²⁹ Friessner tábornoknak Hitler egyenesen megmondta: „Magyarországon csak egy katonai parancsnok lehet — a »Dél-Ukrajna« hadseregcsoport parancsnoka. Mindenkinek neki kell engedelmessé válni. Ilyen szempontból Magyarország semmilyen kérését nem fogom figyelembe venni!”³⁰

A főhadiszállásról visszatért Hans Friessner ugyanilyen stílusban fogalmazta meg „A magyar területek védelméről” szóló parancsát. A dokumentum előírja, hogy még azokon a helyeken is, ahol a helyzet miatt német magasabbegységeket utaltak a magyar magasabbegységekhez, a magyaroknak alá kell rendelniük magukat a német parancsnoknak. Amikor a magyar vezérkar megkérte az OKH-t, hogy az Aradtól délre levő csoportosításhoz ne nevezzen ki német parancsnokságot, mivel ott magyar csapatok tevékenykednek, Berlinből olyan fenyegetés érkezett, hogy felülvizsgálják a magyarokhoz fűződő szövetségi kapcsolataikat. Ugyanilyen okból elutasították a magyaroknak azt a javaslatát is, hogy saját hadseregcsoportot hozzanak létre.

A legfelsőbb német hadvezetés nem érte be fenyegetésekkel. Számos intézkedést tett, hogy Budapest körül csapatokat vonjon össze. Szeptember 24-én parancsot adtak az „Észak-Ukrajna” hadseregcsoport 3. páncéloshadtestének és a 23. páncélosadosztálynak, valamint az Észak-Erdélyben szétvert 13., 10. és 20. páncélosadosztályok maradványainak a magyar főváros körzetébe történő átdobására. A magyarországi német katonai attasé jelentésére, hogy „a magyarok között nagy ellen-szenvet keltett a német csapatok Budapest körüli összehívása” Guderian tábornok ezt felelte: „A német szárazföldi erők törzsfőnöke nem engedheti meg, hogy német csapatok harcoljanak az arcvonalon, míg a hátszágban árulás készülődik. Már négyszer átéltünk ehhez hasonlókat, ezért most megfelelő előzetes intézkedéseket teszünk.”³¹

Ez esetben a hitleristákat, a horthystákhoz hasonlóan, az ország forradalmi mozgalmának növekedése nyugtalanította.

A Magyar Front és vezető ereje, a Békepárt — melyet szeptembertől ismét Kommunista Pártnak neveztek — fokozta tevékenységét. A Magyar Kommunista Párt szeptember 12-i röpirata kimondta, hogy a párt végső célként a szocializmus felépítését tűzi ki, közvetlen célja pedig a demokratikus Magyarország létrehozása. A röplap tüntetésekre, sztrájkokra, a német megszállók fegyveres kiűzésére hívott fel és követelte, hogy kényszerítsék a kormányt a fegyverszünet megkötésére.³²

Szeptember végén, kétéves szünet után, ismét megjelent a Szabad Nép, a magyar kommunisták lapja, megalakult a Katonai Bizottság, mely a horthysta hadsereg katonái és tisztjei között folytatott propa-

29 M. M. *Minoszjan*: Délkelet-Európa népeinek felszabadoítása című könyve alapján. Vojenizdat, Moszkva, 1967. 260–261. o.

30 G. *Friessner*: Elárult csaták. Vojenizdat, Moszkva, 1966. 129. o.

31 M. M. *Minoszjan*: 1. m. 226. o.

32 *Pintér István*: A magyar front és az ellenállás. Budapest, 1970. 13. o.

gandatevékenység mellett egyik fő feladatának tekintette a hitleri megszállók elleni harc megszervezését, budapesti partizánosztagok megalakítását, a nácik elleni fegyveres felkelőcsoportokkal való kapcsolat-teremtést és a munkások felfegyverzését.

A Bizottság és a magyar antifasiszta csoportok tevékenységének eredményeképp egyre több és több katona szüntette be a harcot és adta meg magát a szovjet csapatoknak. Vidéken széles körű partizánmozgalom bontakozott ki. Élére olyan magyar hazafiak álltak, akik elvégezték az ellenséges területen folytatott partizánharc szovjet iskoláját.

1944 augusztusában és szeptemberében a Kárpátalján, Észak-Erdélyben, Szlovákiában és Magyarország északi részén több szovjet—magyar csoportot dobtak le, hogy megszervezzék a partizánmozgalmat. E csoportokat a Magyar Kommunista Párt külföldi irodájának kérésére az ukrán partizánmozgalom törzsének iskolájában készítették fel. Szeptember végén Miskolcon megalakult a „MOKAN Komité” nevű antifasiszta szervezet, mely a lakosság között folytatott propagandatevékenységet és fasiszta katonák és tisztek megtámadását is szervezte.

Ami Horthyt és klikkjét illeti, a tömegek forradalmi megnyilvánulása ellen folytatott kegyetlen harc mellett mindent megtettek, hogy megakadályozzák a szovjet hadsereg behatolását az országba.

E célból 1944 szeptemberében Csatay honvédelmi miniszter 23 korszály mozgósítását rendelte el, az 1903-ban született férfiakkal kezdve. Ez azt eredményezte, hogy 1944. szeptember 30-án több mint egymillió ember állt fegyverben, melynek fele a hadrakelt seregben volt. Ebben a hónapban két hadsereget (a 2. és 3. hadsereget) három gyalogos hadtestet (a 2., 6. és 9.) és öt tartalék hadosztályt állítottak fel. Ily módon szeptember végére a magyar fegyveres erők három szárazföldi hadsereggel, 9 hadtesttel, 25 gyalogos hadosztállyal és dandárral, (beleértve a tartalékokat is) a Dunai Hadiflottillával és egy légierőparancsnoksággal rendelkeztek. Az erők és eszközök zömét a 2. Ukrán Front csapatai ellen vetették be.

1944. szeptember végére a hitleri hadvezetésnek utolsó csatlósa segítségével komoly csoportosítást sikerült létrehoznia a keleti arcvonaltól déli szárnyán. A Duklai-hágótól a bolgár—görög határig 207 hadosztályból álló 66 különböző magasabbegység állt. Ezek nagyobb része — 37 német és magyar hadosztály — az arcvonaltól román—magyar szakaszán helyezkedett el a szovjet csapatokkal szemben, a Prislop-hágótól a Duna Orsova melletti hajlatáig, közel 800 km-en; 20 hadosztály pedig a Kárpátokban folytatott védelmi harcokat a Duklai-hágótól a román határig terjedő arcvonalszakaszon (közel 320 km). Az ellenség e térségben 700 repülőgéppel rendelkezett, közöttük 300 magyar gép volt. A gépek többségét (415-öt) a 2. Ukrán Front csapatai ellen vetették be. A Dunán 46 német és magyar folyami hadihajó és 29 kisegítő hajó

volt. A szovjet csapatok feltételezett támadási irányainak megfelelően hevenyészett védelmi terepszakaszokat építettek ki.

Szeptember végére az arcvonal déli szárnya a Keleti-Beszkidék és az Erdős-Kárpátok vízválasztójának vonalában a Prislop-hágó térségében, Régenen keresztül Marosvásárhelyig, Tordáig, majd Kolozsvártól és Aradtól délre a román—magyar határ egy szakaszán Magyarország területéig, Makó körzetéig húzódott és teljesen megszilárdult. Összeségében hatalmas, 700 km hosszú szakasz volt ez (a Duklai-hágótól Aradig), melyen 6 ellenséges hadsereg folytatott védelmi harcot.

A német vezérkar szeptember 30-án kelt, a szárazföldi csapatoknak szóló direktívája alapján a „Dél” hadseregcsoporthoz jutott az a feladat, hogy megtartsa a Kárpátok hágóit a kijelölt térségekben és Debrecen körzetéből támadó hadműveletet készítsen elő, melynek célja az Arad—Makó arcvonalszakaszon a magyar határig jutott szovjet csapatok szétzúzása. Az erők átcsoportosításával ezután Torda térségéből kívántak déli irányban csapást mérni, hogy kijussanak a Déli-Kárpátokból. A végső cél mindkét esetben az volt, hogy olyan terepszakaszt érjenek el, melyet kis erővel tartani tudtak volna a tél folyamán. Az „F” hadseregcsoporthoz tovább harcolt a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg ellen, meg kellett akadályoznia a 3. Ukrán Front behatolását Jugoszláviába, biztosítania kellett a „Dél” és „F” hadseregcsoporthoz szomszédos szárnyain levő egységek és magasabbegységek együttműködését, valamint az „E” hadseregcsoporthoz kivonását Görögországból és Albániából.³³

Ily módon a német hadvezetés terve Magyarország megtartására az volt, hogy megakadályozza a szovjet és román csapatok kijutását Észak-Erdélybe és a közép-dunántúli síkságra. Csapataik Görögországból és Albániából történő kivonásával a németek nemcsak az elszigetelődés veszélyét akarták felszámolni, hanem ugyanakkor erős tartalékokat is kívántak képezni belőlük a „Dél” hadseregcsoporthoz számára.

A hitlerista felső hadvezetés német alapossággal megfogalmazott stratégiai elgondolásában azonban ismét jelentkezett a vezetés gyenge pontja, az ellenfél erőinek alábecsülése. A számítások nem vették figyelembe a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg megnövekedett katonai erejét, melynek támadó lehetőségeit a szovjet csapatok bánáti és Szófia-környéki megjelenése tovább fokozta. A hitleri tábornokok abban is tévedtek, hogy a 2. Ukrán Front augusztus—szeptemberi előretörése után csapatai annyira kimerültek, hogy viszonylag kis erővel szét lehet zúzni őket.

A szovjet csapatoknak az a része, amely több mint egy hónapja súlyos harcokat folytatott az ellenséggel, valóban pihenésre szorult, mivel többnyire erősen átszegdeelt területeken kellett tevékenykednie.

³³ Lásd *M. M. Minozjan*: i. m. 250—252. o.

A szovjet—német arcvonal balszárnyának 1520 km hosszú szakaszából mindössze az Aradtól Oravitáig terjedő 400 km-es arcvonalszakasz húzódtott sík terepen, a többi erdős-hegyes terep volt. A szovjet csapatok előtt sem voltak azonban friss erők. Számos német egységet az „Észak-Ukrajna” és „Dél-Ukrajna” hadseregcsoport szétvert egységeinek és magasabbegységeinek maradványaiból töltöttek fel sietősen. A horthysta hadsereg katonái és tisztjei általában nem kívántak a hitlerista Németország oldalán harcolni.

Ha a szovjet—német arcvonal déli szárnyán levő erőviszonyok összességét tekintjük, megállapítható, hogy a szovjet hadsereg és fegyverbarátai voltak fölényben. A szovjet—román—bolgár magasabbegységek (a jugoszlávokat nem számítva) száma több mint két és félszerese volt az ellenség harci állományának, jelentős fölény mutatkozott a csapatok általános számát, a harcokocsikat, repülőgépeket, tüzérségi eszközöket és más fegyverfajtákat, valamint a harci technikát tekintve is. A 2. és 3. Ukrán Front légierije 3—4-szeresen múlta felül a német fasiszta „Dél” és „F” hadseregcsoport légierőit.

A hitleristák kalandor elképzeléseitől eltérően, melyek arra az átlátszó reményre épültek, hogy a Szovjetuniót és a nyugati szövetségeit sikerül összeugratni, a szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság az elért sikerek szilárd alapjára építette távlati terveit, mind katonai, mind politikai téren. A katonai, politikai és stratégiai helyzet elemzése 1944. szeptember végén a Szovjetunió fölényét mutatta.

Erre az időre a harccselekmények észak—nyugati színterén teljesen visszaállították a finn—szovjet határt. A finn kormány 1944. szeptember 4-én bejelentette, hogy megszakítja kapcsolatait a fasiszta Németországgal, majd szeptember 19-én fegyverszüneti egyezményt írt alá a Szovjetunióval.

A balti köztársaságokban szeptember végéig befejeződött a frontcsoportok és a balti flotta hadműveleteinek első szakasza, melynek eredményeképp a szovjet csapatok jelentős mértékben haladtak nyugat felé, felszabadítva az Észti SZSZK-t és Litvánia nagy részét.

A nyugati hadszíntéren a szovjet csapatok részleges hadműveleteket folytattak, melyek célja az volt, hogy a legjobb feltételeket készítsék elő a Kelet-Poroszország, Lengyelország, majd Németország területén meginduló harccselekményekhez. A délnyugati hadszíntéren, mint azt a szovjet—német arcvonal déli szárnyán kialakult katonapolitikai helyzet általunk adott elemzése tanúsítja, a szovjet csapatok a iasi—kisi—nyovi hadművelet után végrehajtott hatalmas előrenyomulás következtében nem messze voltak két stratégiaileg fontos objektumtól, a budapesti és a bécsi ipari területtől. Budapestig a legrövidebb távolság 200, Bécsig 400 km volt.

Ilyen körülmények között fő feladatának végrehajtását — a hitlerista Németország lehető leggyorsabb szétzúzását — a főhadiszállás, Hitler

elképzeléseivel ellentétben, a korábbiakhoz hasonlóan, a legrövidebb, a Varsó—Berlin irányban mért csapás végrehajtásában látta. A háború sorsa itt dőlt el, itt koncentráltak az alapvető erők és eszközök. Ami a szovjet csapatoknak délnyugati hadászati irányban folytatott támadását illeti, az a fő, a berlini irányban indítandó támadáshoz képest kisebb jelentőségű volt. A szovjet hadsereg Budapest és Bécs irányból Nyugat-Németországba való kijutása magára kellett, hogy vonja az ellenség jelentős erőit, megkönnyítve ezzel a szovjet—német arcvonalszakasz központjában folytatott hatalmas támadó hadműveleteket.

A szovjet csapatok tevékenysége a délnyugati hadszíntéren jelentősebb volt politikai szempontból. Itt dőlt el Délkelet-Európa és Közép-Európa több népének sorsa, a fasiszta iga alóli felszabadulása, itt hiúsult meg az az angol—amerikai terv, hogy továbbra fenntartsák a reakciós rendszereket és olyan államok csoportját hozzák létre, melyek ellenségesek a Szovjetunióval szemben. A Főhadiszállás által 1944 őszén az arcvonal déli szárnyán levő szovjet csapatok elé tűzött legfőbb feladat az volt, hogy Magyarországot kiugrassák a háborúból és hadseregét a fasiszta Németország ellen fordítsák. A szovjet hadseregnek ezzel egyidejűleg segíteni kellett Jugoszlávia és Csehszlovákia népét.

A kitűzött célt a hitlerista „Dél” és „F” hadseregcsoport, valamint részben az „Észak-Ukrajna” hadseregcsoport szétzúzása, Budapest ipari körzetének elfoglalása és Belgrád felszabadítása útján kívánták elérni. Az adott feladat megoldásakor a legfontosabb erőfeszítéseket az Arad—Budapest—Bécs tengely mentén kellett kifejteni. Ez még jobban kiemelte a fő feladat, Magyarország háborúból való kiugratása fontosságát. „Ily módon — írja memoárjában Stemenko hadseregtábornok —, 1944 őszén Magyarország az európai katonapolitikai események középpontjába került”.³⁴ Mindez nagy felelősséget rótt azokra a csapatokra, melyek feladata volt, hogy felszabadítsák Magyarországot a hitlerista megszállóktól.

Ahhoz, hogy e feladatot sikeresen oldják meg, a szovjet hadvezetés elengedhetetlennek tartotta a Kárpátokban és Belgrádban levő ellenséges csoportosítások szétverését, csaknem ezzel egyidejűleg a középső (Nagyvárad—Debrecen) irányban csapás mérését és csak ezután tervezte a budapesti hadműveletek megkezdését.

Magyarország felszabadítását a Budapestre mért közvetlen csapással kezdeni, miközben a szárnyakon a hitleristáknak jelentős csoportosításai voltak, veszélyes és célszerűtlen lett volna. A Főhadiszállás ezért a szovjet—német arcvonal déli szárnyán meginduló harctevékenységek elgondolásának kialakításakor először az erők többszörös átcsoportosítását tervezte, melyet csak ezután követtek a magyar főváros elleni hadműveletek, majd az ország felszabadítása.

34 Sz. M. Stemenko: i. m. 233. o.

Az elgondolásnak megfelelően határozták meg az egyes frontok általános feladatait. A 4. Ukrán Frontnak a 38. hadsereg és az 1. Ukrán Front támogatásával a szeptemberi támadás során szét kellett zúznia az 1. német páncélos-hadsereget és az 1. magyar hadsereget, majd az Erdős-Kárpátok leküzdése után fel kellett szabadítani Kárpát-Ukrajnát.

A 2. Ukrán Frontnak a fő csapást középüti, a kiegészítő csapásokat pedig a szárnyakon mérve szét kellett zúznia a „Dél” hadseregcsoport fő erőit, fel kellett szabadítani Magyarországot keleti területeit és be kellett fejeznie Erdély északi részének felszabadítását, a 4. Ukrán Fronttal együttműködve. A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának képviselőjévé a 2. és 4. Ukrán Front hadászati-hadművelati együttműködésének összehangolására még szeptember 16-án Tyimonsenkót, a Szovjetunió marsallját nevezték ki.

A 3. Ukrán Front feladata az volt, hogy a 2. Ukrán Front erőinek egy részével együttműködve szétverje az „F” hadseregcsoportot, és a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg magasabbegységeivel együttműködve felszabadítsa Belgrádot.

E feladat sikeres megoldása a jugoszláv és bolgár partizánokkal közösen azt eredményezte, hogy szovjet ellenőrzés alá került a Szaloniki—Belgrád—Budapest útvonal egy része, s ez megfosztotta az ellenséget az evakuálás lehetőségétől.

A szovjet fegyveres erőknek a délnyugati hadszíntéren több, egymással összefüggő hadműveletet kellett végrehajtaniuk: a debrecenit, az ungvárit, a budapestit és a belgrádit. Bár a debreceni és a belgrádi hadművelet egymástól eltérő stratégiai irányban folyt, egymással mégis szorosan összefüggött.

A debreceni hadműveletben a 2. és 4. Ukrán Frontnak azonos irányban kellett tevékenykednie és amennyiben ez sikerrel jár, el kellett vágnia a hatalmas erdélyi arcvonal kiszögellést.

A 3. Ukrán Front a 2. és 4. Ukrán Fronthoz viszonyítva azoktól eltérő irányban működött. Ilyen szempontból a balszárnyon levő 46. hadsereg, mely két egymástól eltérő irányban tevékenykedett, mintegy összekapcsolta a két front tevékenységét. A szovjet csapatok fő erőikifejtésének a szovjet—német arcvonal déli szárnyán októbertől kezdve Arad, Budapest, Bécs irányba kellett volna mutatnia, a debreceni hadművelet idején azonban ezek az erőfeszítések e tengelytől jelentősen eltértek jobbra. A szovjet hadsereg Magyarországot felszabadításáért kifejtett harccselekményeinek ez volt az egyik jellemző sajátossága.³⁵

A Magyarország felszabadításáért folytatandó hadműveletek elgondolása a szovjet csapatok hadvezetésének nagyszerű hadművészetét bizonyítja, mely nemcsak gondosan mérlegelte a kialakult helyzetet,

35 M. M. *Minoszjan*: i. m. 265—267. o.

hanem tevékenységét komoly hadászati-hadműveleti sikerek elérésének figyelembe vételével tervezte meg.

Az elgondolásokban megtervezték a frontok és a hadseregek pontos együttműködését, jelentős erők átcsoportosítását a főcsapás irányába, az ellenség alapvető csoportosításainak felszámolására tett jelentős intézkedéseket. A szovjet hadvezetés elgondolásai sikeres megvalósításának egyik záloga volt a szovjet—német arcvonal déli szárnyán kialakult katonapolitikai helyzet is, melynek elemzése azt mutatta, hogy a szovjet fegyveres erőknek aktívan kell tevékenykedniük a délnyugati hadszíntéren, mivel harci tevékenységüknek hatalmas politikai jelentőségük van.

A szovjet hadsereg támadó hadműveletei a fasiszmustól való felszabadulást jelentették Románia, Magyarország, Ausztria, Jugoszlávia és Csehszlovákia népe számára, s közelebb hozták a hitleri fasiszmus felett aratott végleges győzelem óráját.

В. ФОМИН

ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ ОБСТАНОВКА НА ЮЖНОМ КРЫЛЕ СОВЕТСКО—ГЕРМАНСКОГО ФРОНТА К ОСЕНИ 1944 ГОДА

Резюме

К осени 1944 года далее возросло превосходство Советского Союза как с военной, так и с военно-политической точки зрения. Это превосходство непосредственно проявило свое воздействие в ходе операций, начатых летом и развернувшихся осенью 1944 года.

В ходе Белорусской операции, проводимой в июне — августе 1944 года, была разгромлена «Центральная» группа армии, и советские войска приблизились к границам Восточной Пруссии. 1 Украинский фронт мог действовать теперь свободнее: своими успешными операциями он открыл путь к Силезии.

Освобождение Украины и необходимость вступления в Венгрию требовали того, чтобы Ставка Верховного Главнокомандования создала 4 Украинский фронт. Наступление, начатое в направлении Ужгород-Мукачево, поставило в тяжелое положение немецкие войска в Крыму и группировку армий «Южная Украина». Этим объясняется то, что с немецкой стороны были проведены значительные перегруппировки на территории Румынии; это между прочим было мотивировано также и важностью румынских нефтяных запасов.

Задачей Советских вооруженных сил было уничтожение группировки армий «Южная Украина» и то, чтобы, вступив на территорию Румынии, воспрепятствовать эвакуации немецких сил из Крыма, и одновременно с этим воспрепятствовать и дальнейшему участию Румынии в войне на стороне Германии. В ходе Яско-Кишиневской операции к 26-ому августа было завершено оперативное окружение противника. Одновременно с этим восстание 23 августа в Румынии свергло режим Антонеску, а 25 августа Румыния вступила в войну с Гитлером. В уничтожении немцев, зажатых в Кишиневском котле, уже принимали участие также и румынские войска.

3 Украинский фронт к 6 сентября вышел на румыно-болгарскую границу. Советское военное руководство с самого начала рассчитывало на помощь болгарской Народно-освободительной Армии. В военных операциях, проведенных в период с 8

по 10 сентября, с советскими войсками взаимодействовала не только Народно-освободительная Армия, но и Болгарская армия.

9 сентября народное восстание в Софии изгнало фашистское правительство, и новое правительство Болгарии выступило на стороне Советского Союза.

Параллельно с военными событиями в Болгарии 4 Украинский Фронт начал восточно-карпатскую операцию, одной из целей которой было оказание поддержки восстанию в Словакии. Опасную немецкую группировку 4 Украинский Фронт сумел уничтожить лишь к 30 сентября 1944 года, достигнув по хребту Карпат польско-чехословацкой границы.

К концу сентября карпатскую группировку немцев поддерживали уже лишь венгерские силы.

Такой ход событий вновь выдвинул на первый план политику западных союзников в отношении Средней и Восточной Европы. В результате военных событий осенью 1944 года было вынуждено принять решение также и правительство Хорти. Однако Хорти не был в состоянии проводить реальную политику. Правительство Лакатоша изыскивало решение исключительно в направлении западных союзников, и как в политической, так и в военной области стремилось оттянуть время.

Для немцев было жизненно важным занятие Венгрии. Венгерская Коммунистическая Партия открыто организовывалась посредством своей газеты и листовок, началось партизанское движение. Этим объясняется то, что немцы сосредоточили значительные «охранные» части и в «тылу страны».

Расчеты немцев требовали того, чтобы советские войска не смогли выйти на территорию Румынии и Алфёлда и не воспрепятствовали бы отступлению военных корпусов на юго-востоке Европы, а цели Советской Армии требовали наступления в направлении Арад — Будапешт — Вена и в направлении Дебрецен — Будапешт. Согласно первоначальному плану более важным было бы наступление с южного направления, в конце концов однако главным направлением стало Дебреценское. Это стало одной из особенностей военных операций в Венгрии.

W. FOMIN:

MILITÄRPOLITISCHE LAGE AM SÜDFLÜGEL DER SOWJETISCH—DEUTSCHEN FRONT IM HERBST 1944

Resümee

Bis zum Herbst 1944 hat die Überlegenheit der Sowjetunion sowohl aus militärischem wie aus militärpolitischem Gesichtspunkt weiter zugenommen. Diese Überlegenheit ist im Zuge der im Sommer 1944 begonnenen und sich im Herbst entfaltenden Kriegsoperationen fühlbar geworden.

Die im Juni—August erfolgten Operationen haben die Heeresgruppe „Mitte“ zerschlagen und die sowjetischen Truppen haben sich der Grenze Ostpreußens genähert. Die 1. Ukrainische Front konnte entlastet operieren und durch ihre erfolgreichen Operationen den weg nach Schlesien öffnen.

Die Befreiung der Ukraine und die Notwendigkeit, nach Ungarn durchzukommen, haben die Aufstellung der 4. Ukrainischen Front durch das Hauptquartier des Oberkommandos erfordert. Der in Richtung Ungvár—Munkács angesetzte Angriff hat die deutschen Truppen in der Krim und die Heeresgruppe „Süd-ukraine“ in eine schwierige Lage versetzt; dies ist die Erklärung dafür, daß die Deutschen auf dem Gebiet Rumäniens bedeutende Umgruppierungen vorgenommen haben; diese waren auch infolge der Wichtigkeit der rumänischen Rohölvorräte begründet.

Die Aufgabe der sowjetischen Streitkräfte war, die Heeresgruppe „Südukraine“ zu vernichten und nach Rumänien gelangt die Evakuierung der deutschen Kräfte aus der Krim, und gleichzeitig die weitere Teilnahme Rumäniens am Kriege an der Seite Deutschlands zu vereiteln. Im Zuge der Operationen auf dem Gebiet Iaschi—Kischinow wurde am 20. August die strategische Einkreisung des Feindes beendet. Zu gleicher Zeit hat der Aufstand vom 23. August das Antonescu-Regime gestürzt, und am 25. August hat sich Rumänien gegen Hitler gewendet. An der Liquidierung der bei Kischinow eingekesselten Deutschen haben bereits auch rumänische Truppen teilgenommen.

Die 3. Ukrainische Front hat am September die rumänisch—bulgarische Grenze erreicht. Die sowjetische Kriegführung hat vom Anfang an mit der Hilfe der bulgarischen Volksbefreiungsarmee gerechnet. An den Operationen zwischen dem 8. und 10. September haben nicht nur die Volksbefreiungsarmee, sondern auch die bulgarische Armee mit den Sowjettruppen zusammengearbeitet.

Bis zum 9. September hat der Volksaufstand die faschistische Regierung vertrieben, und die neue Regierung hat sich an die Seite der Sowjetunion gestellt.

Parallel mit den Kriegsereignissen in Bulgarien begann die 4. Ukrainische Front ihre Operationen in den Ostkarpaten; eines ihrer Ziele war die Unterstützung des slowakischen Aufstandes. Die gefährlichen deutschen Gruppierungen konnte die 4. Ukrainische Front erst am 30. September niederkämpfen und über den Karpatenkamm die polnisch—tschechoslowakische Grenze erreichen.

Ende September wurde die deutsche Karpatengruppe nur noch von ungarischen Kräften unterstützt.

Diese Entwicklung hat die Mittel- und Osteuropa betreffende Politik der westlichen Verbündeten der Sowjetunion wieder in den Vordergrund gestellt. Infolge der militärischen Ereignisse im Herbst 1944 war auch das Horthy-regime gezwungen Stellung zu nehmen. Horthy war jedoch unfähig, eine realistische Politik zu betreiben. Das Kabinett Lakatos' suchte ausschließlich bei den westlichen Verbündeten eine Lösung und war bestrebt, sowohl auf politischem wie auf militärischem Gebiet eine hinhaltende Stellung einzunehmen.

Für die Deutschen war die Stellungnahme Ungarns lebenswichtig. Die ungarische Kommunistische Partei hat sich durch ihre Zeitung und Flugschriften offen organisiert und auch die Partisanenbewegung setzte ein. Dies erklärt, daß die Deutschen auch im „Hinterland“ bedeutende „Sicherungs“-Kräfte zusammengezogen haben.

Die deutschen Gesichtspunkte erforderten, nicht zuzulassen, daß die sowjetischen Kräfte das Gebiet Rumäniens und des Ungarischen Tieflandes erreichen, denn dadurch wäre die Rücknahme der südosteuropäischen Truppenkörper nötig; die sowjetischen Ziele erforderten aber den Angriff in Richtung Arad—Budapest—Wien bzw. Debrecen—Budapest. Nach den ursprünglichen Plänen wäre die Betonung auf dem Angriff aus südlicher Richtung gelegen, schließlich wurde aber Debrecen die Richtung des Hauptstoßes. Dies war eine der Eigenheiten der Kriegsoptionen in Ungarn.